

BORECZKY ANNA

**MAGYAR KIRÁLYOK ELFELEDETT KÉPMÁS-SOROZATA
A THURÓCZY-KRÓNIKA
EGY XV. SZÁZADI KÉZIRATOS PÉLDÁNYÁBAN¹**

Balogh Jolán „Mátyás király ikonográfiája” című, 1940-ben megjelent tanulmányának katalógusában – Csontos János és Leo Baer korábbi írásaira hivatkozva – számba vesz egy „hiteles” Mátyás-portrét, amely a heidelbergi Universitätsbibliothek Cod. Pal. Germ. 156-os jelzetű kéziratában található² (1. színes kép). A kódex Thuróczy János *Chronica Hungarorum*-ának gazdagon illusztrált német fordítását tartalmazza. Benne nemcsak a Mátyás-portré, hanem a honfoglalás (2. színes kép), Attila (3. színes kép), hét „kapitány” (Árpád, Szabolcs, Gyula, Kund, Lehel, Bulcsú, Örs) és Szent Istvántól Mátyásig 31 magyar uralkodó (4–5. színes kép), valamint Hunyadi János képe látható. Ez a ciklus a hazai művészettörténeti szakirodalomban mindeztidig ismeretlen volt.

Maga a *Thuróczy-krónika* a legutolsó középkori magyar krónika-kompozíció. Mint ilyen, a korábbiaknak összegzése, egyben az utána jövőknek, így a csak néhány évvel későbbi, de már egyértelműen humanista szellemű két műnek, Ransanus *Epitome*-jának és Bonfini *Decades*-ének is kiindulópontja. Az eredetileg latinul íródott mű 1488-ban jelent meg nyomtatásban. Először 1488. március 20-án Brünmben, majd Theobald Feger budai könyvkereskedő költségén és Mátyásnak szóló ajánlásával ugyanazon év június 3-án Augsburgban. A brünni kiadást 42, az augsburgit 66 metszet díszíti, elsősorban a magyar királyok trónoló ábrázolásával. Ez a két ciklus – a rájuk jellemző bizonyos fokú sematikus ellenére – a magyar királyok középkori ikonográfiájának elsőrangú forrásanyaga. A heidelbergi kézirat, mint látni fogjuk, az augsburgi kiadás ismeretében, de elsősorban a brünni kiadás alapján készült. Jelentősége – úgy a művészettörténet, mint a *Thuróczy-krónika* recepciója, elterjedése szempontjából – aligha szorul bizonyításra. Sokkal inkább az a kérdés, hogy miért nem vált már régen a szakmai köztudat részévé. Erre a *Thuróczy-krónika* kutatástörténetében találunk választ.³

A heidelbergi kódex és – már most előrebocsátom – a *Thuróczy-krónika* további két kéziratot példánya (mindkettő illusztrálatlan, az egyik a krónika latin szövegét, a másik a heidelbergitől eltérő német fordítását hozza); tehát a heidelbergi és további két kódex a hazai történettudomány XIX. századi, illetve XX. század eleji „anyaggyűjtő” periódusá-

¹ A tanulmány a K-72105 számú OTKA-támogatással készült.

² BALOGH 1940, 508; hivatkozik CSONTOSI 1888, 319-re, CSONTOSI 1890, 582-re és CSONTOSI 1910, 212-re, valamint BAER 1903, 149–152-re.

³ A *Chronica Hungarorum*-ról többek között: BODEMANN 2002; BORSA 1980; FITZ 1937; FITZ 1959, 149–150, 171–176; HUBAY 1962; KASZÁK 1906; MÁLYUSZ 1944; MÁLYUSZ 1966; MÁLYUSZ 1967/1; MÁLYUSZ 1967/2; RÓZSA 1998; SALGÓ 2000; SALGÓ 2002; SALGÓ – WEHLI 2000; SOLTÉSZ 1993; SOLTÉSZ 1994; THURÓCZY 1957; THURÓCZY 1978; THURÓCZY 1986; THURÓCZY 2001; TÓVIZI 2006; VARJÚ 1902; WEHLI 1996; WEHLI 2000.

ban – jóllehet leginkább rövid utalás formájában – többször is felbukkant. A heidelbergi kéziratot Toldy Ferenc már 1829-ben – mint ismeretlen szerző munkáját – bemutatta, 1862-ben pedig azonosította.⁴ A latin nyelvű kézirat, amely a berni Burgerbibliothek tulajdona (Cod. 279), először az 1882-es könyvkiállításon szerepelt.⁵ Akkor, majd 1887-ben még egyszer, Csontos János írt róla.⁶ Mindkét kódexet, a heidelbergit és a bernit is, említi Kaszák József „Thuróczy János élete és krónikája” című, 1906-ban megjelent alapvető, mindmáig idézett könyve.⁷ A másik német nyelvű kézirat ma a Harvard University könyvtárában van (Houghton Library fMS Ger 43), de 1933-as elárverezéséig Morvaországban, a mikulovi (nikolsburgi) Dietrichstein könyvtárban volt.⁸ Erre 1888-ban, 1890-ben és 1910-ben az Arcaeológiai Értesítő és az Ungarische Revue hasábjain szintén Csontos János hívta fel a figyelmet.⁹ (Ugyanitt említi a heidelbergi kódexet is.) És ezzel a három kézirat pályafutása a hazai szakirodalomban – a Mátyás-portré további két rövid említésétől¹⁰ eltekintve – véget is ért, a legutóbbi időig nem foglalkozott velük senki.¹¹ Sőt, lassan általánosan elterjedt nézetté vált, hogy a *Thuróczy-krónika* kéziratosa példánya nem maradt ránk. A felejtés okát abban kell keresnünk, hogy mindhárom kézirat a *Thuróczy-krónika* nyomtatott példányai alapján készült, vagyis a krónika – mondjuk így egyelőre – utóéletéhez tartozik, ennek a kérdésnek a módszeres feldolgozása pedig még nem történt meg.¹² Eltekintve attól, hogy egy adott műnek megszületése pillanatától fogva gyakorlatilag „csak” utóélete van, s hogy ennek vizsgálata az utóbbi időkben egyre inkább az adott mű kutatásának integráns részét képezi (vagy legalábbis kellene, hogy képezze), a recepció, az elterjedés, vagy az olvasókör felmérésének a *Thuróczy-krónika* esetében különös jelentősége van. Nem többre (de nem is kevesebbre), mint a magyarok története és a magyar királyok reprezentációja iránti egykori érdeklődés hatósugarára, kiterjedésére vet fényt. Bár a Thuróczy-kéziratok, pontosabban szólva a két német nyelvű Thuróczy-kézirat (az illusztrált heidelbergi és az illusztrálatlan harvardi) a vonatkozó kéziratári katalógusokban 1910 óta szerepelt (a heidelbergi 1927-ben, a harvardi 1962-ben¹³), a *Chronica Hungarorum* egyre terjedelmesebb szakirodalmában nem jelentek meg. Újrafelfedezésük a német művészettörténetírás érdeme. Létüket 2002-ben Ulrike Bode-

⁴ TOLDY 1829 és TOLDY 1862, II, 55.

⁵ *Könyvkiállítási emlékek*, 38–39.

⁶ CSONTOSI 1887, 247.

⁷ KASZÁK 1906, 22.

⁸ DUDIK 1868, 95–96; GILHOFER – RANSCHBURG 1933, 17.

⁹ CSONTOSI 1888, 319; CSONTOSI 1890, 582; CSONTOSI 1910, 212.

¹⁰ BALOGH 1982, 15 és CENNERNÉ 1990, 673.

¹¹ A Csapodi Csaba és Csapodiné Gárdonyi Klára által összeállított „Bibliotheca Hungarica” kötetiben a három kézirat közül csak a heidelbergi szerepel, de egy régi heidelbergi katalógusra (BARTSCH 1887, 40) hivatkozva, mint ismeretlen szerző magyar krónikája (CSAPODI – CSAPODINÉ 1988, 444).

¹² A *Thuróczy-krónika* utóéletével ismereteim szerint célzottan eddig csak egy tanulmány foglalkozott: SOLTÉSZ 1994, amely a krónika néhány példányának egykori tulajdonosairól szól.

¹³ WEGENER 1927, 102; BOND 1962, 232.

mann a „Verfasserlexikon” Thuróczy-címszavában regisztrálta, anélkül, hogy a száz évvel korábbi magyar szakirdalomról tudott volna.¹⁴ Tőle várható a két kódex részletes bemutatása is a „Katalog der deutschsprachigen illustrierten Handschriften des Mittelalters” sorozat következő kötetében. A heidelbergi kézirat legfrissebb katalógus-leírása 2005-ből Karin Zimmermanntól származik.¹⁵ A latin nyelvű (berni) kézirat ismereteim szerint 1906 óta most kerül először említésre.¹⁶

És most térjünk rá a heidelbergi kézirat művészettörténeti vonatkozásaira! Egy 31 x 21 cm-es papirkódexről van szó, amelyet jellegtelen, XVII. századi pergamenkötés véd. Benne a krónikán kívül, az utolsó lap alján, egy Mátyás-epitáfium szövege olvasható:

Mathias hic iaceo ac sub molimento sepultus
Testatur vires austria victa meaß
Terror eram mundo metuít me cesar uterque
Mors tantum potuit sola nocere michi.

A kódex írása – az epitáfium kivételével – egyetlen scriptor munkája.¹⁷ A kézirat gazdagon, reprezentatív módon díszített. Az első lapokon néhány aranyozott, zöld és violaszínű tollrajzzal kiegészített (6. kép), később számos egyszerűbb kék és piros iniciálé, valamint a már említett 41 színezett tollrajzos, helyenként arannyal-ezüsttel gazdagított kép látható benne. A figurák egy gyakorlott, de nem különösen tehetséges, néhol inkább ügyetlennek ható mester kezére vallanak (7. színes kép). A képek háttérét a fedőfestékes miniaturákéra emlékeztető növényi ornamentika tölti ki. A honfoglalást ábrázoló lap kivételével mindegyik kép körül kimondottan jó minőségű, talán (de nem szükségszerűen) egy második mestertől származó gótikus, akantuszleveles-virágos indaornamentika kapott helyet. A f. 19v lapszélén egy légy (8. színes kép), a f. 22 r lapszélén egy légy és egy kutya tűnik fel (9. színes kép).

A képek számát, témáját, sorrendjét és jellegét, valamint a figurák beállítását tekintve az illusztrációciklus alapját a *Thuróczy-krónika* brünni kiadása képezte. E téren különbség mindössze annyi adódik, hogy a heidelbergi kéziratból I. Béla ábrázolása hiányzik. A heidelbergi képek többsége részletekbemenően hűséges másolata a brünni nyomtatvány metszeteinek, beleértve a metszet technikai sajátosságaiból eredő stílusjegyek, az erős kontúrok, a szögletes vonalvezetés, vagy a párhuzamos vonalkázással megoldott árnyékolás imitálását is (10. kép, 11. színes kép, 12. kép, 4. színes kép). Amennyire szoros a hei-

¹⁴ BODEMANN 2002, 799.

¹⁵ ZIMMERMANN 2005.

¹⁶ A heidelbergi és a harvardi kötetekről itthon Veszprémy László és Radek Tünde is tudomást szerzett. Kutatásaimhoz nyújtott segítségüket, biztatásukat ezúton is hálásan köszönöm.

¹⁷ A kódex leírása ZIMMERMANN 2005. A kézirat teljes terjedelmében megtalálható a <http://diglit.ub.uni-heidelberg.de/diglit/cpg156/> címen (2008. szeptember 8.). – BODEMANN 2002 szerint a kódexből a krónika néhány fejezete hiányzik (1–11, 26, 129, 130, 186, 195) és Rogerius *Siralmas énekét* sem tartalmazza. (Utóbbi függelékként a *Thuróczy-krónika* brünni és augsburgi kiadásában is szerepel.)

delbergi mester kötődése előképeihez, annyira infomatívak az esetlegesen mégiscsak adódó eltérések. Négy olyan portré van, amely nem követi a brünni nyomtatvány megfelelő kompozícióját: Attilaé, Gyulaé, IV. Lászlóé és Mátyásé (13. kép, 3. színes kép, 14. kép, 1. színes kép). Attila és Mátyás feltehetően mint első és utolsó uralkodó, illetve mint nyitó- és zárókép kaptak megkülönböztetett figyelmet és egészoldalas képet. Kiemelésükben kevéssé burkoltan kettejük párhuzambaállításának is szerepe lehetett. A Mátyás-portré némiképp a *Constitutiones regni Hungariae* még Mátyás életében megjelent második kiadásának címlapjára emlékeztet. A címerek jelenléte egyrészt innen, és talán az augsburgi *Thuróczy-krónika* reprezentatív címerkörének ötletéből is eredhet. A harmadik kapitány – Gyula – alakja valószínűleg technikai okokból tér el a brünni nyomtatvány megfelelő képétől (15. kép, 16. színes kép). A brünni *Thuróczy-krónika* 42 illusztrációját ugyanis 37 dúcra nyomtatták, 5 dűcot kétszer is felhasználtak. Így Gyula és Örs, Aba Sámuel és I. Ulászló, Salamon és Albert, Ottó és II. Károly brünni képe tökéletesen egyező, a Péter és V. László portréjához szolgáló dűcon pedig csak a fejet cserélték ki. Úgy tűnik, hogy a heidelbergi kézirat festője ezeket a mechanikus ismétléseket eleinte igyekezett elkerülni, ezért Gyula képmásához az augsburgi kiadásból a negyedik kapitányt, Kundot választotta mintaképül (17. színes kép). Később erről a változatosságról lemondott, az azonos dűcokról nyomtatott képeknek megfelelő portréi csak színezésükben térnek el egymástól (18. kép, 19. színes kép, 5. színes kép). Talán véletlenül, de IV. László képét is az Ottó, illetve II. Károly kép alapján készítette (20. színes kép). Ezeken a jelentősebb különbségeken kívül a heidelbergi kézirat még valamivel bőségebb címerhasználatával tér el a brünni nyomtatványtól. Ebben, ahogyan a Mátyás-portré kapcsán is említettem, a *Thuróczy-krónika* augsburgi kiadásának hatását feltételezem.

A mű készülési körülményeiről kevés biztosit tudunk. A német szöveg bajor nyelvterületre, a Mátyás-epitáfium – amennyiben a kódex egészével egyidős – Mátyás halála, 1490 utánra utal.¹⁸ Ennél többet a képek sem igen árulnak el. Az ornamentika a XV. század végi közép-európai gótika széles körben elterjedt motívumkincséből merít, a figurák stílusán – mint láttuk – sokkal inkább a brünni nyomtatvány metszeteinek hatása, mintsem egy karakteres vonásokkal rendelkező mester kézjegye érezhető. A ciklus alkotója jelen ismereteim szerint nem nevesíthető. Valamivel több eredménnyel kecsegtet a kézirat lehetséges megrendelőjének, illetve annak az olvasókörnek a meghatározása, amelyben a kötetet forgathatták. Kinek és miért lehetett fontos néhány évvel a *Thuróczy-krónika* megjelenése után egy német nyelvű, reprezentatív igényekkel fellépő, de mégsem kiemelkedő kvalitású kódex készítése, készíttetése?

Ezt a kérdést a már említett másik két *Thuróczy-krónika* másolat, az illusztrátlan berni és harvardi kéziratok kontextusában érdemes körüljárni. A nagy műfajváltás, a kézirat és a nyomtatott könyv néhány évtizedes együttélésének izgalmas időszakában já-

¹⁸ ZIMMERMANN 2005. Minthogy a heidelbergi kézirat a *Thuróczy-krónika* nyomtatott változatainak ismeretében keletkezett, 1488-nál korábban még akkor sem datálható, ha a Mátyás-epitáfium szövege utólag került a kódexbe.

runk. Közismert, hogy a nyomtatott könyvek eleinte kéziratok alapján és kiállításukat tekintve is a kéziratok mintájára, ahhoz hasonló betűkkel és díszítéssel készültek, de arra is számos példa akad, hogy nyomtatványról kézirat másolatot készítettek. Ennek több oka is lehetett. Ritkább, nehezen megszerezhető nyomtatványok esetében (a *Thuróczy-krónika*, legalábbis az augsburgi kiadás feltehetően nem ilyen volt) a bennük közölt műhöz a legegyszerűbben így jutottak hozzá. Drágább nyomtatványokat azért másoltak, mert az bár fáradságosabb, de olcsóbb volt, ugyanakkor az is előfordult, hogy éppen fordítva, a sokszorosított mű helyett drágább, de egyszeri, egyéni igényeket kielégítő kéziratot rendeltek.¹⁹

A berni kódex a *Thuróczy-krónika* egyetlen ma ismert latin nyelvű kéziratos példánya. Nem a brünni, hanem az augsburgi nyomtatványról másolták.²⁰ A kötet az ismert francia humanista és diplomata, Jacques Bongars (1554–1612) tulajdonából került a berni Burgerbibliothekba.²¹ Bongars magyarországi kapcsolatai és a magyarok története iránti érdeklődése viszonylag jól dokumentáltak. 1585-ben, Isztambulba tartva átutazott Magyarországon, 1600-ban pedig Frankfurtban *Rerum hungaricarum scriptores varii* címen Magyarország történetéről könyvet jelentetett meg, amelynek függelékében az általa 1585-ben Magyarországon gyűjtött római feliratokat is közölte.²² A berni kézirat a XVI. század végén, esetleg a XVII. század elején készülhetett, feltehetően nem Magyarországon.²³

A harvardi kézirat, amelyet 1933-ig Morvaországban a mikulovi (nikolsburgi) Dietrichstein könyvtárban őriztek, szintén az augsburgi nyomtatvány alapján készült, de nem a krónika latin szövegét, hanem a heidelbergi kódexben olvashatótól eltérő német fordítását tartalmazza, 1500 körül készült. A kötethez eredetileg képeket is terveztek, de ezek kivitelezéséről még a szöveg leírása közben lemondtak.²⁴ Ez a kézirat a XVI. században Ferdinand Hoffmann Freiherr von Grünpüchel stájer grófé (1540–1607) volt,²⁵ aki 1586-tól II. Rudolf prágai udvarában élt. Könyvtárában főként osztrák és cseh provenienciájú kötetek voltak, de valami módon hozzá kerültek az 1529-ben elhunyt (Dürer portréjáról ismert) nürnbergi patrícus, Hieronymus Holzschuher könyvei is, aki azokat apósától, Hieronymus Münzer nürnbergi tudóstól örökölte.²⁶ Bár a har-

¹⁹ A kéziratok és a nyomtatott könyv kapcsolatáról éppen egy XV. századi illusztrált krónika relációjában ld. OTT 2001.

²⁰ Tartalmazza Theobald Feger előszavát. – Vö.: SINER 1770, 406–407; HAGEN 1874, 305.

²¹ SINER 1770, 406–407; HAGEN 1874, 305.

²² Vö.: MÜLLER 1953, 87; KÖVÉR 2005, 73–77.

²³ A kódexet HAGEN 1874, 305 és CSONTOSI (*Könyvkiállítási emlékek*, 38–39) XV. századnak mondja, de Patrick Andrist szíves tájékoztatása szerint – akinek segítségét ezúton is nagyon köszönöm – a vízjelek a XVI. század végére vagy a XVII. század elejére, és észak-francia területekre utalnak. Nekem úgy tűnik, Bongars magyarországi kapcsolatai a XVI. század végén intenzívebbek voltak, mint a XVII. század elején, ezért gondolom, hogy a kódex még inkább a XVI. században keletkezhetett.

²⁴ BODEMANN 2002, 799.

²⁵ BOND 1962, 232.

²⁶ GILHOFER – RANSCHBURG 1933, előszó (oldalszám nélkül).

vardi Thuróczy-kéziratban semmi nem utal nürnbergi eredetre, s így valószínűbb, hogy Hoffmann Ausztriában szerezte, nem árt észben tartani, hogy a magyarok története iránti érdeklődés nemcsak Ausztriában, hanem feltehetően éppen Nürnbergben is élénk volt. Legalábbis erre enged következtetni, hogy az 1473-ban Hess András által megjelentetett *Budai Krónika* egy kéziratos (!) másolata a híres nürnbergi humanista, Hartmann Schedel könyvtárában is megvolt.²⁷

Visszakanyarodva a heidelbergi kódexhez azt látjuk, hogy az a két másik Thuróczy-kézirathoz viszonyítva mindenek előtt reprezentatív kiállításával hívja fel magára a figyelmet. Jelzete alapján ahhoz a hatalmas heidelbergi könyvállományhoz, az ún. Bibliotheca Palatina-hoz tartozott, amelyet 1623-ban hadizsákmányként a Vatikánba vittek, s amelynek latin nyelvű kötetei ma is Rómában találhatók. A német nyelvű kéziratok, így nyilván a *Thuróczy-krónika* is, 1816-ban kerültek vissza Heidelbergbe. A Bibliotheca Palatina több, egymással eredetileg is összefüggő, egységet alkotó heidelbergi könyvtár anyagát jelentette: elsősorban az egyetemi könyvtárát, a választófejedelmi könyvtárát és egy a választófejedelmi könyvtár anyagából megalapított, az egyetem használatára is átengedett könyvtárát, amelyet a Szentlélek templom empóriumán helyeztek el.²⁸ Azt, hogy a *Thuróczy-krónika* kézirata vajon Heidelbergben keletkezett-e, illetőleg létrejöttétől fogva Heidelbergben volt-e, s hogy a heidelbergi könyvtárak közül melyikben őrizték, ma már aligha fogjuk kideríteni, annyi azonban biztos, hogy magát a *Thuróczy-krónikát* a heidelbergi udvarban hosszabb időn át ismerték. Erre enged következtetni az augsburgi kiadásnak egy díszes kötéssel ellátott, valaha V. Frigyes választófejedeleme (1596–1632) tulajdonában volt példánya, amelyet ma a debreceni Református Kollégium könyvtárában őriznek.²⁹ A heidelbergi kézirat reprezentativitása, egyediségre való törekvése is fejedelmi megbízóra (keletkezési ideje az 1476-tól 1508-ig uralkodó Fülöp választófejedelmre) utal, bár kvalitásai talán kevésbé rangos olvasóközönséget feltételeznek. A kötet a kora-újkori Európa leghíresebb könyvtár-együttesében mindenestre közkézen forgott, ez a tény pedig – a berni és a harvardi kéziratok történetével egyetemben – új megvilágításba helyezi a magyarok története és a magyar királyok reprezentációja iránti érdeklődés egykori kiterjedését, a *Thuróczy-krónika* és benne a magyar királyportrék ismertségét és elismertségét. 1500 körül a töröktől fenyegetett ország története és sorsa Európát, főként az aktuálpolitikai kérdések által közvetlenül is érintett német területek lakóit intenzíven foglalkoztatta.

²⁷ GÁBOR 1910, 9–18.

²⁸ A heidelbergi könyvtár történetéről: Elmar MITTLER, Gert REIPRICH, Ludwig SCHUBA: *Bibliotheca Palatina – Gründung und Entwicklung*. In: MITTLER 1986, 3–13.

²⁹ SOLTÉSZ 1994, 88–91.

Függelék: A heidelbergi kézirat illusztráció-ciklusa

f. 1v	Honfoglalás	f. 80v	Vencel
f. 5r	Attila	f. 82r	Ottó
f. 18r	Árpád	f. 83v	Károly Róbert
f. 19v	Szabolcs	f. 91r	I. Lajos
f. 20r	Gyula	f. 104v	Mária királynő
f. 20v	Kund	f. 111r	II. Károly
f. 21r	Lehel	f. 116r	Zsigmond
f. 21v	Bulcsu	f. 129v	Albert
f. 22r	Örs	f. 132v	V. László
f. 27r	Szent István	f. 134v	I. Ulászló
f. 30v	Péter	f. 145v	Hunyadi János
f. 31v	Aba Sámuel	f. 164r	I. Mátyás
f. 38r	I. András		
f. 40v	Salamon		
f. 53r	I. Géza		
f. 56r	Szent László		
f. 61r	Kálmán		
f. 64v	II. István		
f. 67v	II. Béla		
f. 70r	II. Géza		
f. 72r	II. László		
f. 73r	III. Béla		
f. 73v	Imre		
f. 74r	III. László		
f. 74v	II. András		
f. 76r	IV. Béla		
f. 77r	V. István		
f. 77v	IV. László		
f. 79r	III. András		

Bibliográfia

- BAER 1903: Leo BAER, *Die illustrierten Historienbücher des 15. Jahrhunderts: Ein Beitrag zur Geschichte des Formschmittes*. Straßburg im Elsaß, 1903.
- BALOGH 1940: BALOGH Jolán, *Mátyás király ikonográfiája*. In: *Mátyás király emlékkönyv*. Bp., 1940, 437–548.
- BALOGH 1982: BALOGH Jolán, *Die Bildnisse des Königs Matthias*. In: *Matthias Corvinus und die Renaissance in Ungarn 1458–1541*. Schallaburg, 1982, 6–16.
- BARTSCH 1887: Karl BARTSCH, *Die altdutschen Handschriften der Universitäts-Bibliothek in Heidelberg*. Heidelberg, 1887.
- BODEMANN 2002: Ulrike BODEMANN, *Johannes von Thurocz*. In: Burghart Wachinger et al (Hrsg.): *Verfasserlexikon. Die deutsche Literatur des Mittelalters*. Bd. XI/3 Berlin – New York, 2002, 797–801.
- BOND 1962: W. H. BOND, *Supplement to the Census of Medieval and Renaissance Manuscripts in the United States and Canada*. New York, 1962.
- BORSA 1980: BORSA Gedeon, *Az első, aranyfestékekkel készült nyomtatvány és annak magyar vonatkozásai*. Magyar Könyvszemle, 1980, 217–229.
- CENNERNÉ WILHELMB Gizella: *Mátyás király arcképei*. Életünk, 28(1990), 671–673.
- CSAPODI – CSAPODINÉ 1988: CSAPODI Csaba, CSAPODINÉ GÁRDONYI Klára, *Bibliotheca Hungarica: Kódexek és nyomtatott könyvek Magyarországon 1526 előtt*. I. Bp., 1988.
- CSONTOSI 1887: CSONTOSI János, *A berni városi könyvtár hazai vonatkozású kézíratai*. Magyar Könyvszemle, 1887, 242–248.
- CSONTOSI 1888: CSONTOSI János, *Mátyás és Beatrix arcképei Corvin-códexekben*. Archaeologiai Értesítő, 1888, 97–115, 209–220, 311–326.
- CSONTOSI 1890: Johann CSONTOSI: *Bildnisse des Königs Matthias Corvinus und der Königin Beatrix in den Corvin-codexen*. Ungarische Revue, 1890, 177–210, 571–588.
- CSONTOSI 1910: CSONTOSI János, *Mátyás és Beatrix kiadatlan arcképei egykorú kéziratokban*. Archaeologiai Értesítő, 1910, 204–212.
- DUDIK 1868: Beda DUDIK, *Handschriften der fürstlich Dietrichstein'schen Bibliothek zu Nikolsburg in Mähren*. Wien, 1868.
- FITZ 1937: FITZ József, *Die Ausgaben der Thuroczy-Chronik aus dem Jahre 1488*. Gutenberg Jahrbuch, 1937, 97–106.
- FITZ 1959: FITZ József, *A magyar nyomdászat könyvkiadás és könyvkereskedeleme története*. I. *A mohácsi vész előtt*. Bp., 1959.
- GÁBOR 1910: GÁBOR Gyula, *Adatok a középkori magyar könyvírás történetéhez*. Magyar Könyvszemle, 1910, 6–24.
- GILHOFER – RANSCHBURG 1933: H. GILHOFER, H. RANSCHBURG, *Bibliothek Fürst Dietrichstein Schloss Nikolsburg. Versteigerungskatalog*. Luzern, 21–22 November 1933.
- HAGEN 1874: Hermannus HAGEN, *Catalogus codicum Bernensium (Bibliotheca Bongarsiana)*. Bern, 1874.
- HUBAY 1962: Ilona HUBAY, *Die illustrierte Ungarnchronik des Johannes von Thurocz*. Gutenberg Jahrbuch, 1962, 390–399.

- KASZÁK 1906: KASZÁK József, *Thuróczy János élete és krónikája*. 1906.
Könyvkiállítási emlékek. Bp., 1882.
- KÖVÉR 2005: KÖVÉR Lajos, *A 18. századi Franciaország magyarságképének gyökerei*. Aetas, 20, 2005/3, 69–86.
- MÁLYUSZ 1944: MÁLYUSZ Elemér, *Thuróczy János krónikája*. Bp., 1944.
- MÁLYUSZ 1966: MÁLYUSZ ELEMÉR, *Thuróczy János krónikája és a corvina*. Filológiai Közlöny, 1966, 282–302.
- MÁLYUSZ 1967/1: MÁLYUSZ Elemér, *A Thuróczy-krónika és forrásai*. Bp., 1967.
- MÁLYUSZ 1967/2: MÁLYUSZ Elemér, *A Thuróczy-krónika XV. századi kiadásai*. Magyar Könyvszemle, 1967, 1–11.
- MITTLER 1986: Elmar MITTLER et al. (Hrsg.), *Bibliotheca Palatina. Katalog zur Ausstellung vom 8. Juli bis 2. November 1986 Heiliggeistkirche Heidelberg*. Heidelberg, 1986.
- MÜLLER 1953: Konrad MÜLLER, *Jacques Bongars und seine Handschriftensammlung*. In: *Schätze der Burgerbibliothek Bern*. Bern, 1953, 79–106.
- OTT 2001: Norbert H. OTT, *Von der Handschrift zum Druck und retour: Sigismund Meisterlins Chronik der Stadt Augsburg in der Handschriften- und Druck-Illustration*. In: John Roger Paas: *Augsburg, der Bilderfabrik Europas. Essays zur Augsburger Druckgraphik der frühen Neuzeit*. Augsburg, 2001, 21–29.
- RÓZSA 1998: RÓZSA György, *A Thuróczy-krónika illusztrációinak forrásai és a középkori magyar királyok ikonográfiája*. In: *Uő: Grafikatörténeti tanulmányok*. Bp., 1998.
- SALGÓ 2000: SALGÓ Ágnes, *A Thuróczy-krónika brünni kiadása*. In: Mikó Árpád – Sinkó Katalin (szerk.): *Történelem-Kép. Szemelvények múlt és művészet kapcsolatából Magyarországon*. Bp., 2000, Nr. IV-3, p. 281–282.
- SALGÓ 2002: SALGÓ Ágnes, *Thuróczy János Magyar krónikája*. In: Mikó Árpád (szerk.): *Jankovich Miklós (1772–1846) gyűjteményei*. Bp., 2002, Nr. 250, p. 269–271.
- SALGÓ – WEHLI 2000: SALGÓ Ágnes, WEHLI Tünde, *A Thuróczy-krónika augsburgi kiadása*. In: Mikó Árpád – Sinkó Katalin (szerk.): *Történelem-Kép. Szemelvények múlt és művészet kapcsolatából Magyarországon*. Bp., 2000, Nr. IV-4, p. 282–284.
- SINNER 1770: J. R. SINNER, *Catalogus codicum mss. bibliothecae Bernensis annotationibus criticis illustratus. Tom. II*. Bern, 1770.
- SOLTÉSZ 1993: Elisabeth SOLTÉSZ, *Über zwei Holzschnitte der Augsburger Thuróczy-Chronik*. Gutenberg Jahrbuch, 1993, 91–96.
- SOLTÉSZ 1994: Elisabeth SOLTÉSZ, *Über einige Besitzer der Ungarnchronik des Johannes Thuróczy*. Gutenberg Jahrbuch, 1994, 87–92.
- THURÓCZY 1957: KARDOS Tibor, GERÉB László, *Thuróczy János: Magyar krónika*. Bp., 1957.
- THURÓCZY 1978: THURÓCZY János, *A magyarok krónikája: Az 1486-ban [sic!] Augsburgban nyomtatott, az Országos Széchényi Könyvtárban őrzött ősnymtatvány színezett fametszeteinek hasonmásával illusztrálva*. Fordította Horváth János. Bp., 1978.
- THURÓCZY 1986: THURÓCZY János, *A magyarok krónikája. (Az OSzK Inc. 1143-as jelzetű ősnymtatványának hasonmásával)*. Ford.: Horváth János. Utószó: Engel Pál, Soltész Zoltánné. Bp., 1986.
- THURÓCZY 2001: BELLUS Ibolya, KRISTÓ Gyula, HORVÁTH János, ZSOLDOS Attila (ford., jegyz.), *Thuróczy János: A magyarok krónikája, Rogerius mester: Siralmas ének*. Bp., 2001.

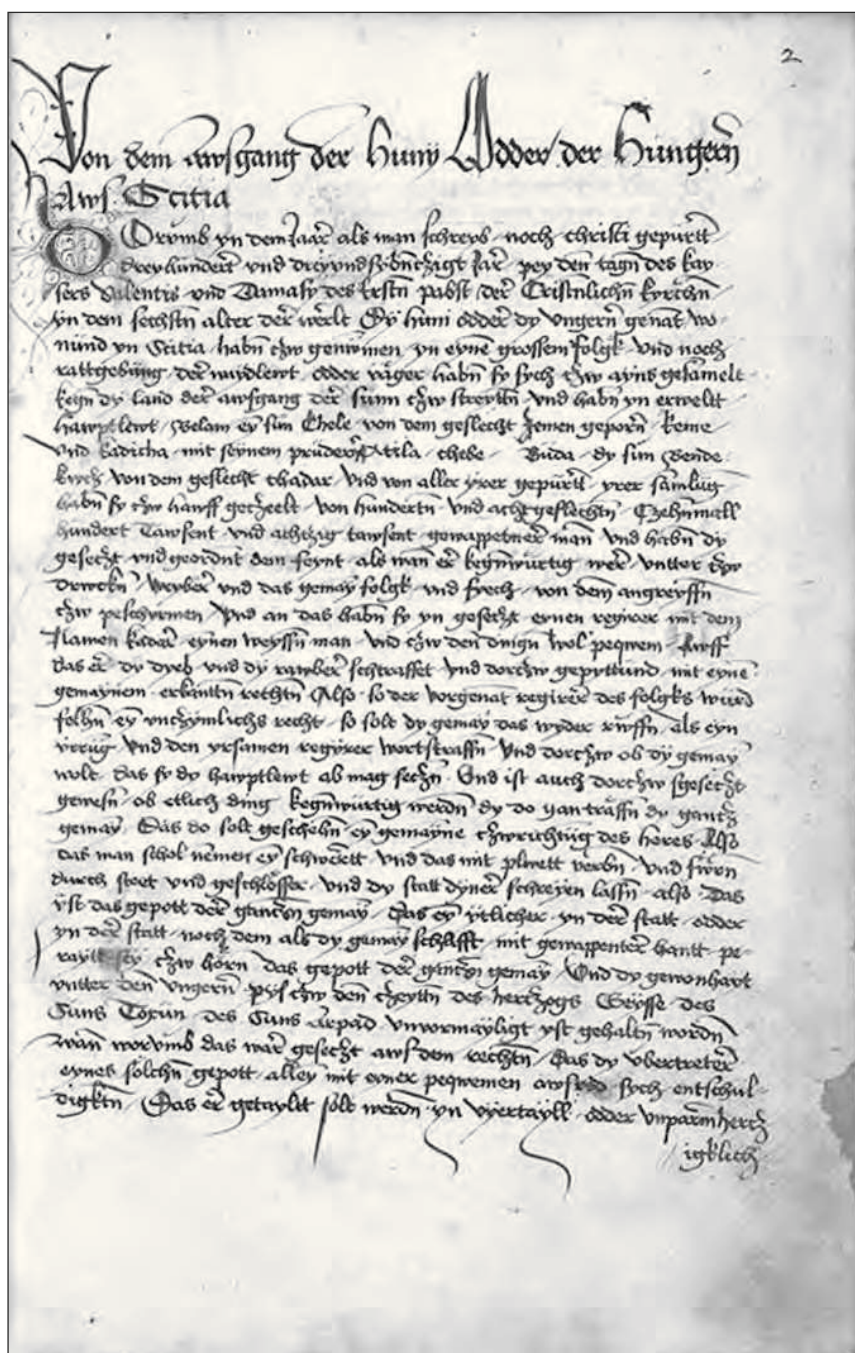
- TOLDY 1829: TOLDY Ferencz, *Egy, hazánkat illető, Heidelbergi kézirat' megismertetése*. Tudományos Gyűjtemény, 1829, 3–12.
- TOLDY 1862: TOLDY Ferenc, *A magyar nemzeti irodalom története: Az ó s középkori magyar nemzeti irodalom története*. Pest, 1862³.
- TÓVIZI 2006: TÓVIZI Ágnes, *Thuróczi János: Chronica Hungarorum*. In: Takács Imre (szerk.): *Sigismundus rex et imperator. Művészet és kultúra Zsigmond korában 1387–1437*. Budapest – Luxemburg, 2006. Nr. 6.3a, 3b, p. 495–496.
- VARJÚ 1902: VARJÚ Elemér, *A Thuróczi-krónika kiadásai és a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában őrzött példányai*. Magyar Könyvszemle, 1902, 362–402.
- WEGENER 1927: Hans WEGENER, *Beschreibendes Verzeichnis der deutschen Bilder-Handschriften des späten Mittelalters in der Heidelberger Universitäts-Bibliothek*. Leipzig, 1927.
- WEHLI 1996: WEHLI Tünde, *Magyar uralkodók ábrázolásai Thuróczi János krónikájában*. In: Fülöp Gyula (szerk.): *A középkori magyar királyok arcképei*. A Szent István Király Múzeum közleményei. Székesfehérvár, 1996, 9–12.
- WEHLI 2000: WEHLI Tünde, *Magyarország történelme a középkori krónikaillusztrációk tükrében*. In: Mikó Árpád – Sinkó Katalin (szerk.): *Történelem-Kép. Szemelvények múlt és művészet kapcsolatából Magyarországon*. Bp., 2000, 300–307.
- ZIMMERMANN 2005: Karin ZIMMERMANN, *Heidelberg UB cpg156*. <http://diglit.ub.uni-heidelberg.de/diglit/cpg156/> (2008. szeptember 8.)

Képjegyzék

A színes képmelléklet a kötet végén található

1. színes kép: *Mátyás király* (Heidelberg UB, Cpg 156, f. 164r)
2. színes kép: *Honfoglalás* (Heidelberg UB, Cpg 156, f. 1v)
3. színes kép: *Attila* (Heidelberg UB, Cpg 156, f. 5r)
4. színes kép: *Mária királynő* (Heidelberg UB, Cpg 156, f. 104v)
5. színes kép: *II. Károly* (Heidelberg UB, Cpg 156, f. 111r)
6. kép: *A kódex egy lapja* (Heidelberg UB, Cpg 156, f. 2r)
7. színes kép: *II. István* (Heidelberg UB, Cpg 156, f. 64v)
8. színes kép: *Szabolcs* (Heidelberg UB, Cpg 156, f. 19v)
9. színes kép: *Őrs* (Heidelberg UB, Cpg 156, f. 22r)
10. kép: *Szent István* (*Thuróczy-krónika*. Brünn, 1488.)
11. színes kép: *Szent István* (Heidelberg UB, Cpg 156, f. 27r)
12. kép: *Mária királynő* (*Thuróczy-krónika*. Brünn, 1488.)
13. kép: *Attila* (*Thuróczy-krónika*. Brünn 1488.)
14. kép: *I. Mátyás* (*Thuróczy-krónika*. Brünn, 1488.)
15. kép: *Gyula* (*Thuróczy-krónika*. Brünn 1488.)
16. színes kép: *Gyula* (Heidelberg UB, Cpg 156, f. 20r)
17. színes kép: *Kund* (*Thuróczy-krónika*. Augsburg, 1488.)
18. kép: *Ottó / II. Károly* (*Thuróczy-krónika*. Brünn 1488.)
19. színes kép: *Ottó* (Heidelberg UB, Cpg 156, f. 82r)
20. színes kép: *IV. László* (Heidelberg UB, Cpg 156, f. 77v)

A *Thuróczy-krónika* brünni kiadásából készült reprodukciók az Egyetemi Könyvtár példányáról (Inc. 338) készültek.

6. kép: A kódex egy lapja (Heidelberg UB, Cpg 156, f. 2r)

De generatiōe ⁊ regno sancti regis Stephani pri
mi regis hungarorū.

¶ Quo Torun genuit Seychā ⁊ michaelē. Adicha
el vō genuit Caluiz Ladislaus ⁊ Hazul. Seycha
vō diuino pmonit^o oraculo. Anno dñice incarnati
onis nōgentesimo sexagesimo nono: quēadmodū in
legēda scti stephani regis scriptū est genuit sanctus stephanū re
gē: ex sarolth filia gynla. Alit rex stephan^o plures quidez genuit
filios: sz inter alios habuit vnū filiū nomine Emericū deo ama
biles ⁊ hoībus honorabilē: cui^o memoria in benedictiōe est: hic
aūt p īscrutabile diuini p̄siliū inditū: raptus est de medio ne ma
licia mutaret intellectū eius ⁊ ne fictio deciperet animū ei^o quemad
e

10. kép: Szent István (Thuróczy-krónika. Brünn, 1488.)

12. kép: Mária királynő (Thuróczy-krónika. Brünn, 1488.)

se narrať: hūgarouūqz in ideomate balaltbalon detreh dici me-
 ruit pñtem vsqz in diem: hūc detricū galliani quādā habuisse ⁊ il-
 lā qñto magis deferebat tāto maiori claritate refulsisse fabulāť.
 In hoc quidez pñio ex hunis qđ: aginta millia necnon illoz ca-
 pitanei bela keme ⁊ kadycha cecidisse dicunt: quoz tandem capi-
 taneoꝝ cadauera ipsi hūni ad statuā memoratā detulerūt ⁊ ibide
 cōdigne tradiderūt sepulture. Quāti aut romano de exercitu cor-
 ruerūt p compro valet dicere nemo: sufficit tñ certamē in hoc tā-
 tam ipsos cladem accepisse: qđ p amplius illos cōtra hūnos cō-
 gregari nullus omīno hoīum psuadere potuit.
 De electione Atile in regem deqz illius moribus
 ⁊ armioꝝ gestamibus quibus in hostem vtebat.

Halabula d. m. l.

13. kép: Attila (*Thuróczy-krónika*. Brünn 1488.)

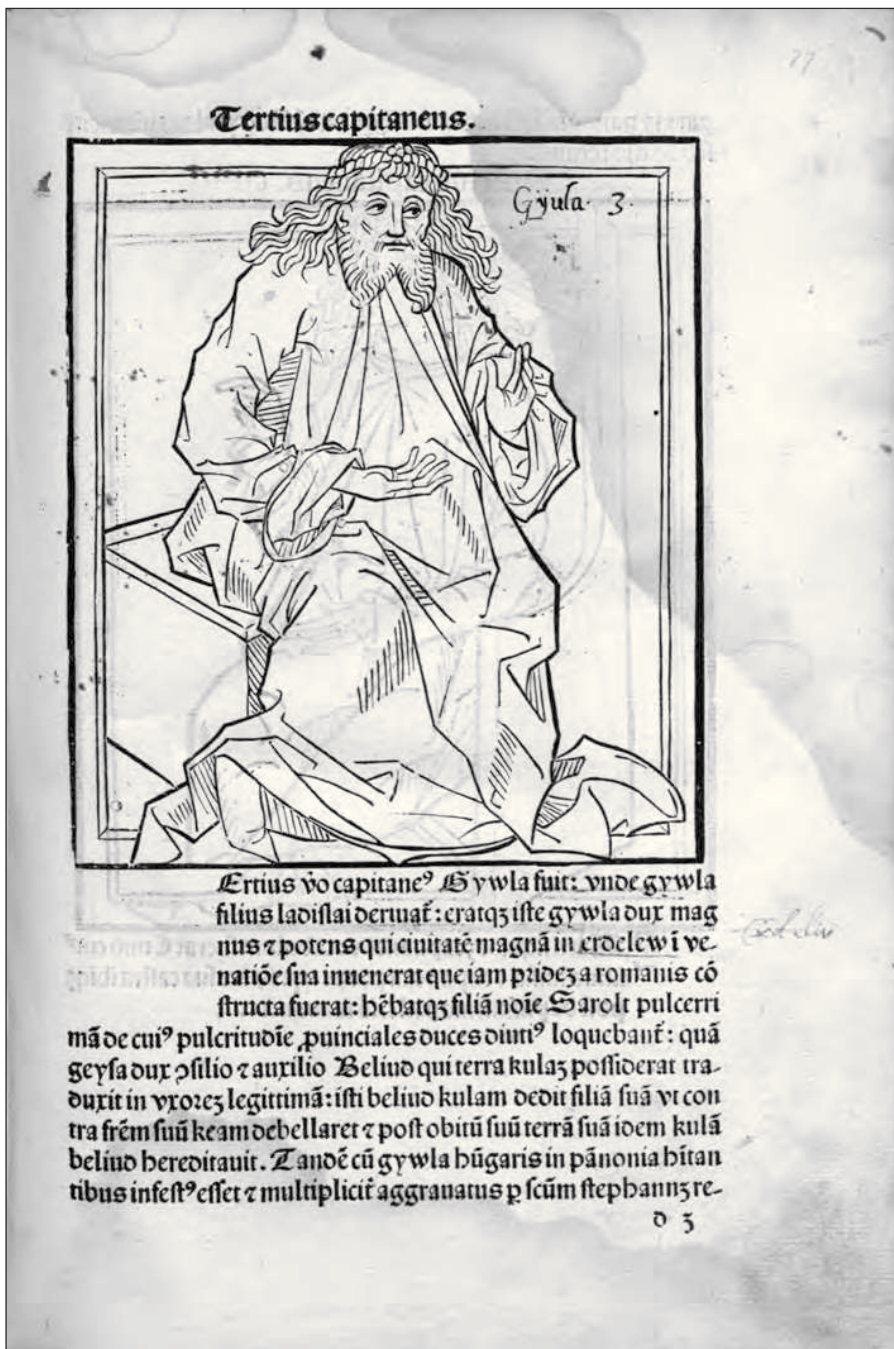
hibere quis queat. Creuerat ipse rex ladislaus pgruas sui corpis
in pccritatem: glaucos quidem et crispas habebat crines: facies
quoq; illi alba erat: rubenti pmixta colore: et nasus recto diame-
tro mediā inter faciē descendēs: parua quadā sui i medio tumesce-
bat curuitate: mox vō pbitate et prudētia sue etatis int̄ iuuenēs
nōmin⁹ erat venust⁹. Obijt aut̄ ipse rex ladisla⁹ āno dñi millesi-
mo q̄dringētesimo quinq̄gesimo octauo supradicto: etatis quidē
et regnoz suoz āno bisnono cū. s. eiusdē anni autumn⁹ sue vltie
cōpleuerat orbē lune: eadē die anni subsequētis q̄ comitib⁹ ladis-
lao et mathie vi poictū ē pmissū p̄stiterat iuramētū: sepultusq;
ibidē p̄age i ecclia pochiali nouissimā loco i eodē expectatur re-
surrectiōem. **De electiōe dñi comitis mathie i regē.**

1488. An. 10 19
Rex Ladislaus
Obijt aut̄ ipse rex
ladisla⁹ āno dñi millesi-
mo q̄dringētesimo quinq̄-
gesimo octauo supradicto:
etatis quidē et regnoz
suoz āno bisnono cū. s.
eiusdē anni autumn⁹ sue
vltie cōpleuerat orbē lune:
eadē die anni subsequētis
q̄ comitib⁹ ladisla-
o et mathie vi poictū ē
pmissū p̄stiterat iurame-
tū: sepultusq; ibidē
p̄age i ecclia pochiali
nouissimā loco i eodē
expectatur resurrectiōem.

13

14. kép: I. Mátyás (*Thuróczy-krónika*. Brünn, 1488.)

15. kép: Gyula (Thuróczy-krónika. Brünn 1488.)

filēto i trata publica i q̄ plurimi viatores transibāt casu de sella
 corrigijs vbi erat flasco: ille ligat⁹ q̄si vas vinariuz nullo vidēte
 cecidit resolut⁹. Postmodū vō luce clarescēte dū vidissent nō ēē
 thesaur⁹ illū p̄ciosū: quo cit⁹ potuēt tiorē pensū retro celerit cu
 currest quā coronā inī mltos trāseūtes i tra iacētē i medio publi
 ce strate inētā a nemie reperūt: forsitan ceciderat i p̄ia vigilia no
 ctis: reīnēta ē aut sequēti die circa tps nōdubiū vesp̄tinū mix cer
 te ⁊ miraculū nō tacēdū. Quid enī p hoc qd̄ illa corōa cecidit itel
 ligo: nisi q̄ dux ille vsq; vitā suā portare nō potuit hāc corōaz sz
 amisit de capite corōaz ipsā p̄ter ⁊ hono:ē. Quid ē q̄ a nullo in
 uēta sz ab ipsis qui portabāt: nisi q̄ ne p̄ānonia data sibi corona
 ab anglo priuaret. Quo facto i eisdē enētib⁹ ladisla⁹ fili⁹ verne
 k iij

18. kép: Ottó / II. Károly (Thuróczy-krónika. Brünn 1488.)

Forgotten Portrait-Cycle of Hungarian Kings. Illustrations Found in a Rediscovered XVth Century Manuscript of the *Thuróczy-Chronicle*

Summary

My study is concerned with three re-discovered manuscript copies of the *Thuróczy Chronicle*: Cod. Pal. Germ. 156 of the Universitätsbibliothek of Heidelberg, Cod. 279 of the Burgerbibliothek of Bern, and fMS Ger. 43 of Harvard University/Houghton Library. I focus on the Heidelberg manuscript, whose cycle of images of medieval Hungarian rulers has been unknown in Hungarian reference literature on art history.

The *Thuróczy Chronicle* itself was written by János Thuróczy, a notary/lawyer of King Mathias's court in Buda. His work being the last one of medieval Hungarian Chronicles, it summarizes earlier chronicles and serves as a starting point for future ones. Written in Latin, it was first printed in 1488 in two editions: on March 20 in Brunn, and on June 3 in Augsburg. The Brunn copy is decorated with 42, the Augsburg one with 66 woodcuts, most of which portray Hungarian kings on their throne. These two cycles of illustrations are among the most important sources for the medieval iconography of Hungarian kings.

The Heidelberg manuscript contains the German translation of the *Thuróczy Chronicle* and an epitaph of King Mathias (on the bottom of the last page). The writing belongs to one hand, apart from the epitaph. The manuscript is ornamented richly in a representative manner. In the first few pages, gold initials are ornamented with green and violet pen-and-ink drawings, later there are simpler blue and red initials. The illustration cycle consists of 41 colored pen-and-ink drawings occasionally enriched with silver and gold, showing the conquest of Hungary by the Hungarians, Attila, the seven „captains” (Árpád, Szabolcs, Gyula, Kund, Lehel, Bulcsú, Örs), and 31 kings of Hungary from Saint Stephen to King Mathias - plus János Hunyadi. The figures are the work of an experienced, though not very talented master. The background of the pictures is filled in by floral ornamental patterns reminiscent of cover paint miniatures. Apart from the one showing the Conquest, each picture is surrounded by flowers and acanthus leaves in late-gothic style, possibly (but not necessarily) the work of another master of high quality. There is a fly on the margin of page f. 19v, and a fly and a dog on f. 22r.

The manuscript must have been made after 1488 as it is based on the Brunn edition of the *Thuróczy Chronicle*. If the Mathias epitaph was written at the time the manuscript was made and not afterwards, the volume must have been made after Mathias's death in 1490. The German text is in Bavarian (Austrian) dialect, possibly written in that region. The pictures do not give more clues to the circumstances of the creation of the manuscript either. The ornaments are taken from the repertory of widely spread motifs of end-of-fifteenth century Central European gothic. The style of the figures shows the strong influence of the woodcuts of the Brunn edition.

The Heidelberg codex and the two other *Thuróczy Chronicle* manuscripts deserve special attention in particularly two respects. Recently, the mutual relationship between manuscripts and printed books still co-existing at the end of the XVth century has become the focus

of an ever growing number of researches, whereas, surprisingly, the reception, and the readership of the *Thuróczy Chronicle*, together with the extent of how far it spread geographically, have scarcely ever been studied. The *Heidelberg Chronicle* belonged to the „Bibliotheca Palatina”, the huge collection of books that was sacked and taken to the Vatican as a part of the spoils of war in 1623. The books written in German language were returned to Heidelberg in 1816. The „Bibliotheca Palatina” refers to the collection of books held by several Heidelberg libraries: most importantly the university library, the library of the elector prince, and a library founded from the materials of the library of the elector prince put at the disposal of the university and stored in the emporium of the Church of the Holy Spirit. Today it is impossible to find out whether the *Thuróczy Chronicle* manuscript was made in Heidelberg, or whether it was kept there since it was first made. It is equally impossible to decide which of the several libraries held it. Its representative outlook and the obvious signs of its uniqueness may refer to a princely donor (Frederick, the Elector Prince, who ruled from 1476 to 1508 when the manuscript was made?), though its quality would justify a less sophisticated and noble public. In the Harvard manuscript, another German translation of the *Thuróczy Chronicle* is found, based on the printed edition from Augsburg. Similarly to the Heidelberg codex it is written in Bavarian (Austrian) dialect. The manuscript had been designed to be illustrated at first, but later on (during the process of the making of the codex) this plan has been given up. In the 16th century, the manuscript belonged to the Styrian Count Ferdinand Hoffmann Freiherr von Grönpüchel. The Bern codex is the only extant manuscript of the *Thuróczy Chronicle* in Latin language. It had belonged to the well-known French humanist and diplomat Jacques Bongars before it found its way into the collection of the Burgerbibliothek.

Apart from their intrinsic values, the three codices that have been re-discovered are especially interesting as they shed new light on the extent of interest shown by contemporaries in the history of the Hungarians and the representation of their kings.